

Den svenska tidegården

Av Ragnar Holte

"Den traditionella liturgin för kyrkans dagliga bön - officiet eller tidegården - är ett enda stort konstverk. Ett konstverk som emellertid existerar i många inbördes varierande utformningar - vi kunde kanske istället tala om en speciell konstnärlig genre. Det konstnärliga ligger först och främst i själva strukturen. Genom denna ges för dagens olika tider upp till åtta bönegudstjänster, var och en med sin speciella karaktär. Dessa i sin tur är samlade i en eller flera veckoserier. Allt är så i sista hand inordnat i kyrkoåret på ett sådant sätt att den fasta veckostrukturen på sinnrikt sätt berikas och varierar med hänsyn till längre kyrkoårstider och till speciella högtidsdagar.

För att bara nämna en särskilt sinnrik detalj: stommen i tidegården är psaltarens psalmer och andra bibliska sånger ur gamla och nya testamentet, men varje psalm eller del av en psalm är som regel försedd med en ramvers, en sk antifon. Denna är ofta tagen ur själva psalmen men utbyts särskilt i kyrkoårsmaterialet ofta mot andra bibelverser eller fritt formulerade tankar, vilket gör att en och samma psalm under olika tider kan läsas ur olika perspektiv.

Det konstnärliga i denna starkt bibeldominerade liturgi ligger då också i själva sättet att välja och kombinera bibelmaterialet till fungerande liturgiska helheter. Vidare ligger det i det låt vara begränsade inslaget av nydiktning. Här gäller det framför allt hymnerna, en gen-

re som skapades av Ambrosius på 300-talet.

Det konstnärliga gäller till sist inte minst den musikaliska gestaltningen av kyrkans dagliga bön. Tidebönen kan ju brukas som individuell bön och meditation eller som gemensam och i växling utförd läsning och bön men kan också i delar eller i sin helhet sjungas. Den grundläggande musikaliska formen är gregorianiken, men många andra slags tonspråk har genom tiderna kommit till användning för att ge tideböner musikalisk gestalt, särskilt då för olika slags festdagar ...

Kanske har jag här lagt för stark accent på det konstnärliga, och vill genast tillfoga att detta i liturgin givetvis alltid måste vara underordnat huvudsyftet att ge möjlighet till en gudstjänst i anda och sanning. Tidegård är framför allt bön och tillbedjan. Det är också att lyssna till och ta till sig bibelordet, men det mest karakteristiska för denna gudstjänststyp är faktiskt att det av Gud uppenbarade ordet s a s ges tillbaka till Gud som en hyllning i bönens och tillbedjans form. Att öva tidebön är - enligt ett uttryck myntat inom Svenska kyrkans tidegårdsrörelse - att 'bedja Guds ord'."

Jag har här ovan tillåtit mig att citera mig själv, nämligen från ingressen till min recension¹ av den förra året utkomna dubbelvolymen "Kyrkans dagliga bön", den första officiella katolska tidegården utgiven på vårt språk och som sådan epokgörande - därtill innehåller den det mest

omfattande tidegårds-material som hittills publicerats på svenska.² Och jag tillåter mig att citera ännu ett stycke ur samma recension:

"Det paradoxala är ju, att fastän såväl mässa som tidegård i deras västerländska varianter inom ingen kyrka så intensivt och sorgfälligt vårdats och övats som inom den romersk-katolska, så är det andra kyrkor som varit föregångare när det gäller att lansera folkspråkliga adaptationer av materialet. Detta gäller främst de båda kyrkofamiljer bland 1500-talets reformationskyrkor som var klart positiva till de traditionella gudstjänstformerna, nämligen den anglikanska och den evangelisk-lutherska. I båda bevarades i huvudsak mässans traditionella struktur och överfördes till folkspråket.

I fråga om tidegården blev bruket mer varierande. I England skapades en reformerad tidegård som i obruten tradition lever kvar i vår egen tid. Av de traditionella åtta tidebönerna utelöts de fyra mindre och övriga fyra koncentrerades till två genom att 'Mattins' fick material ur matutin och laudes och 'Evensong' ur vesper och completorium. Psaltarens psalmer fördelades över en månad istället för över en vecka.

Svenska kyrkan har inte en sådan obruten tidegårdstradition som den anglikanska. De sköna benämningarna 'ottesång' och 'aftonsång' är reminiscenser av morgonens och aftonens tideböner, men av det ursprungliga innehållet har i allmänhet inte mycket funnits kvar. Under reformationstiden tedde sig en överflyttning till folkspråket av detta material inte så angelägen, eftersom det ansågs värdefullt att det bevarades och brukades i sin latinska form - så skedde långt in på 1600-talet. Delar av det kom dock att översättas, men först det utgående 1800-talets liturgiska väckelse födde ett nytt intresse för denna gudstjänstform.

Med 1900-talet kom sedan den tidegårdsrörelse som framför allt varit knuten till kyrkoherdarna Arthur Adells och Knut Peters' utgåvor av 'Den svenska ti-

degården', efter deras död förvaltat av Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv.³ (Denna form av tidegård är inte officiellt antagen men däremot officiellt tillåten av Svenska kyrkan.) Vid sidan härav har också annat tidegårds-material varit i bruk och delvis haft en ekumenisk spridning bland katolska och evangeliska kommuniteter. Det kan fö nämnas att 'Den svenska tidegården' haft viss ingång också i frikyrkliga kretsar."

I samband med LPS' 50-årsjubileum ägnas vår årsbok den svenska tidegården och dess tillskyndare. Och då måste först understrykas att den av Adell-Peters inspirerade tidegårdsrenässansen redan hade varit på gång i 20 år när LPS bildades. Deras första sammanträffande ägde rum 1921 och tidegården lanserades först inom det kort därefter nystartade Kyrkosångsförbundet (se de särskilda artiklarna om Adell resp Peters). Så det är i år snarare den svenska tidegårdens 70-årsjubileum. För att ge litet relief åt skeendet måste jag återvända en stund till frågan om den svenska reformationen och tidegården; den var viktig för dem båda.

Den lutherska reformationen (till skillnad från den calvinska) såg positivt på den traderade gudstjänsten, och i Sverige kom denna inställning att få en stark och inflytelserik representant i vår förste evangeliske ärkebiskop Laurentius Petri. Detta är lätt att historiskt belägga, och det kom att kraftigt markeras av Arthur Adell och Knut Peters när de arbetade på att sammanställa och lansera "Den svenska tidegården". De ville bygga upp "en evangelisk tidegård på den svenska reformationens grund" och så från början förebygga beskyllningar om att vurma för något som var specifikt "katolskt" och främmande för evangelisk gudstjänst. Det blev därmed också naturligt att låta Laurentius Petri ge namn åt det sällskap som skulle vara ett redskap för dessa strävanden.

Här skall inte skrivas reformationshistoria men några fakta är värda att kort lyftas fram. Laurentius Petri, som inte ville se den reformerade kyrkan utlämnad åt kungligt maktspråk, ville säkra biskopsämbetets fortbestånd som garant för visst kyrkligt självstyre och sammanställde i detta syfte sitt viktigaste arbete "Den

svenska kyrkoordningen⁴ som han efter lång och tålmodig väntan lyckades få antagen 1571. Den inrymmer också allmänna föreskrifter om gudstjänsten, men mer detaljerade anvisningar om främst tidegården ger ärkebiskopen i det ungefär samtidiga arbetet "De officiis".⁵

Det måste uttryckligen framhållas att Laurentius Petri inte hade någon önskan att generellt avskaffa latinet som gudstjänstspråk. Försvenskningen gällde främst församlingens huvudgudstjänst, den söndagliga mässan, vars gregorianska ordinariesånger överfördes till svensk text. De efter kyrkoåret varierande propriessångerna ersattes i stor utsträckning av kyrkovisor, men de latinska introitussångerna bibehölls på vissa högtidsdagar, särskilt juldagen och påskdagen. Tidegården däremot sågs i huvudsak som en uppgift för präster och djäknar, och för dessas del var latinet inte någon nackdel, tvärtom fyllde de latinska sångerna även den pedagogiska uppgiften att inprägla kunskaper i detta språk som alltfört framstod som det lärda språket. Laurentius Petri förutsätter i "De officiis" att man använder breviarier och antifonalen från den katolska tiden. Syftet med boken framgår av dess fullständiga rubrik: "Om kyrkans gudstjänst, dess delar och ordning, samt vad och hur mycket av dess sång som med gott samvete och utan olägenhet enligt vår tids villkor kan sjungas i våra kyrkor".

Det finns ett ganska rikt material av musikhandskrifter och tryckta sångböcker från 1500- och 1600-talen som vittnar om hur man vårdade sig om mässans och tidegårdens gregorianska sång.⁶ De av Adell (se artikeln om honom) utgivna musikhandskrifterna från Högs och Bjuråkers kyrkor är de viktigaste vittnesbörderna om hur man i ärkestiftet arbetade med att försvenska de gregorianska sångerna. Det gäller främst mässans sånger (med ett stort antal ordinarieserier) men även smärre delar av tidegården finns här i svensk gestalt.

Eljest är det normala att tidegårdens sånger bevaras i sin latinska gestalt, och ganska många 1500-talshandskrifter innehåller ett urval av tidegårdssånger avsedda dels för en normal söndag och dess helgsmål, dels för de stora kyrkoårshögtiderna. Den viktigaste källan av alla är Aspöboken, från Aspö kyrka i Strängnäs stift men förvarad i Uppsala landsarkiv. Det är den enda handskrift som innehåller ett fullständigt vecko-

officium, och även dess kyrkoårsmaterial är ovanligt rikhaltigt. Den utgör huvudkällan både för Adell-Peters' antifonaleutgåvor och för det antifonale som missvisande heter "Den svenska mässboken II" från 1944. Men för sin allra första utgåva, "Evangelisk tidegård" från 1924, hämtade Adell-Peters musikmaterialet huvudsakligen från en musikhandskrift med okänd proveniens förvarad i KB i Stockholm, benämnd "Ordo canendi".

Ett värtaligt vittnesbörd om den latinska tidegårdens fortlevande är de båda tryckta sångböckerna Liber cantus upsaliensis 1620 och Liber cantus wexionensis 1623, båda utgivna av Pehr Edwall 1943 som nr II och III i Laurentius Petri Sällskapets urkundsserie. De innehåller (förutom ordinariemelodier m m på svenska) latinska tidegårdssånger för de stora kyrkoårshögtiderna. Fanns det ett behov att på 1620-talet sammanställa och av trycket utge sångböcker med sådant innehåll, så måste man ha uppfattat den latinska tidegården som ett självklart inslag i det normala gudstjänstlivet. Det är nog egentligen inte förrän med de på 1690-talet antagna liturgiska böckerna som latinet och med det tidegården på allvar trängs tillbaka. Men alla de fyra s k cantica, nämligen de tre nytestamentliga lovsångerna (Sakarias', Marias och Simeons lovsånger ur Luk 1 o 2) och Te deum, som redan från reformationens inledningsskede ofta sjöngs på svenska, är med sina gregorianska melodier bevarade i 1697 års koralsalmbok.

Det är ju kända förhållanden att en gradvis allt större liturgisk utarming kom att prägla 1700- och 1800-talen tills i slutet av 1800-talet den renässansens begynner som bl a medför att högmässans liturgi återförs till ett mer allmänkyrkligt mönster och att ett stort antal av mässordinariets gregorianska melodier återupptas i 1897 års musik till den svenska mässan - låt vara att de tvingas in i en för dem främmande tvångströja genom att anpassas till modern taktart och därigenom utsättas för en helt godtycklig och för dem väsensfrämmande rytmisering.

Den tongivande liturgikern i denna renässans är U L Ullman, vars teologi om gudstjänsten härom året var föremål för en mycket läsvärd doktorsavhandling av Oloph Bexell.⁷ Ullman betonade bl a även behovet av liturgiska bönegudstjänster vid sidan av högmässan och

tog 1908 initiativ till utarbetandet av ett vesperale där den klassiska vesperliturgin skulle ange mönstret. Resultatet blev emellertid en rad ritual av ganska konsertant prägel, vilket knappast var vad Ullman hade avsett men säkert vad i kommittén ingående musiker varit intresserade av att skapa.⁸ Ett närmande till tidegärdstraditionen hade onekligen ägt rum, men det hade föga likhet med det stilrena sätt på vilket Adell-Peters alltifrån sin första utgåva 1924 sökte levandegöra denna tradition.

Detta första häfte hade rubricerats "Evangelisk tidegärd" och hade dessutom på försättsbladet försetts med den övergripande texten "Ur den svenska kyrkans sångskatt".⁹ Efter ett kort gemensamt förord där källorna redovisas följer en inledning där redan den rollfördelning som skulle utmärka de båda utgivarna är tydligt skönjbar: inledningens första del "Om tidegärdens historia och beståndsdelar" är signerad Knut Peters, dess andra del "Om tidegärdens musikaliska utförande" Arthur Adell.

Inledningen omfattar tolv sidor och tidebönsmaterialen lika många. Man har valt ett tvärförmat så att hela psalmodiformeln skall rymmas på ett notsystem, varunder sedan följer alla versernas text, en textrad för varje vers. Genom psalmens textrader har dessutom lodräta linjer dragits före alla stavelser som skall underläggas accentnot, vilket gör att strukturen framträder mycket tydligt. Varje vers är numrerad och numret upprepas även före andra halvversen så att man inte ska hamna vilse. Även den enkla fyrledade hymnen ryms på ett notsystem, och därunder är varje strof på en textrad. Frågan är om inte denna första utgåva är den pedagogiskt bäst uppställda av Adell-Peters' samtliga utgåvor. De lodräta linjerna genom psalmtextens rader är ett grepp som inte förekommer i senare utgåvor, inte heller sättet att numrera verserna.

Det 12-sidiga häftet är ganska innehållsrikt, fast det i princip bara inrymmer tre tideböner: laudes, vesper och completorium. Men man har givit utrymme åt viss kyrkoårsväxling genom flera alternativa hymner och versiklar; completoriet upptar dessutom påskalternativ för responsorium och antifoner. Huvudkälla är som redan nämnts Ordo canendi, men Aspöboken och ytterligare ett par handskrifter nämns i förordet.

I vad mån ger nu de källor som använts denna tidegärd en svensk särprägel i förhållande till nutida romersk-katolsk tidegärdstradition före och efter Vaticanum II, och i vad mån är den överensstämmande? En viktig skillnad är de särskilda ingångsversiklarna i laudes ("Upphöjd vare du Gud över himmelen ...") och completorium ("Omvänd oss till dig, du vår frälsnings Gud ..."). De bidrar till att markera dessa tideböners särprägel; den romerska traditionen saknar dessa och inleder i samtliga fall enbart med "Gud kom till min räddning ...". Matutinen har dock i romersk tradition samma särskilda versikel som svensk tradition ("Herre, upplåt mina läppar ...") och efter Vaticanum II är det normala att den istället inleder laudes - den skall nämligen inleda dagens första tidebön, och matutinen har numera gjorts till läsegudstjänst som kan förläggas när som helst på dagen. I detta sammanhang kan påpekas att den särskilda versikel som i Den svenska tidegården inleder middagsbönen ("Herre, låt oss se din nåd ...") är en - i mitt tycke värdefull - innovation av Adell-Peters; både romersk och medeltida svensk tradition har också här "Gud, kom till min räddning ...". Jag skulle känna det som en utarmning att från "Den svenska tidegården" vända mig till "Kyrkans dagliga bön" just vad gäller ingångsversiklarna - utom kanske vad gäller den nya versionen av laudes.

Vi går vidare i häftet och kommer till psalmer och antifoner i laudes. Här är förlagan söndagens laudes enligt Ordo canendi som vad textvalet beträffar överensstämmer med, jag skulle tro, samtliga svenska källor (i återgivandet av melodierna finns smärre varianter). Söndagens laudes har här en särskilt festlig prägel genom att psalmerna fått antifoner ur Uppenbarelseboken. Två av dem har tagits med i "Evangelisk tidegärd", det trefaldiga helig i Upp 4:8 till en melodi besläktad med allmänna seriens högmässohelig och "Lovet och priset" ur Upp 7:12. Dessa rika och sköna melodier saknas i de romerska antifonalerna. I senare utgåvor av "Den svenska tidegården" med tillhörande antifonale har dessa antifoner placerats om så att "Helig" används som Magnificatantifon (så f ö redan i "Evangelisk tidegärd" där den används två gånger) på tisdagen och "Lovet" som (en mycket använd och omtyckt) Benedictusantifon på lördagen.

Just antifonerna till veckodagarnas Benedictus och Magnificat hör till de enligt min mening värdefulla innovationerna i "Den svenska tidegården". Traditionellt - både i romersk och svensk tradition - tas under vardagarna antifontexten ur lovsången (så även i Mässbok II). Det medför ett starkt slitage av dessa texter, och det skulle kännas torftigt att återgå till ett sådant bruk när man blivit invand med de väl valda antifonerna i "Den svenska tidegården". Dessa är, som vi just exemplifierat, ibland hämtade ur svenska källor men omplacerade. Melodimaterialet är genomgående traditionellt (även romerska källor har använts) men textvalet är i några fall en innovation. Även lördagens och söndagens lovsånger har i "Den svenska tidegården" fasta antifoner; traditionellt växlar dessa varje vecka efter kyrkoåret vilket i och för sig är en god tanke men avsevärt försvårar sjungandet av cantica.

Går vi till vespern i "Evangelisk tidegård" finner vi en rad korta lättsjungna antifoner mycket olika de rikt utsirade vi mötte i laudes. Källan är fortfarande Ordo canendi, och de är hämtade ur lördagens vesper och finns i alla svenska källor, med smärre melodiska varianter. Vi söker förgäves dessa antifoner i Antiphonale romanum men kan däremot finna dem i Antiphonale monasticum. Detta hänger samman med att den romerska tidegården har genomgått en rad textreformer och medan antifonen tidigare ofta utgjordes enbart av en halvvers - vilket kan vara en reminiscens av en ursprunglig användning som återkommande omkväde - har man senare i allmänhet valt en helvers. Detta gör att en mängd genuint gregorianskt melodimaterial blivit oanvändbart och att åtskilligt av melodimaterialet i Antiphonale romanum är sent tillkommet och inte alltid stiltroget. De som sammanställt Antiphonale monasticum har gått varsammare fram och sökt bevara det traditionella, genuina melodimaterialet, vilket förutsätter ett val av texter som passar till detta.

När Adell-Peters förlitade sig på reformationstidens svenska källor kunde man egentligen inte veta om de representerade en genuin och äkta gregoriansk tradition. Det var först under sina senare års forskning som Adell fick tillfälle att noggrant inventera och pröva de svenska källorna och jämföra dem med de bästa kontinentala och engelska källorna, sådana som den

moderna gregoriansk forskning framhävt. Resultatet är att de svenska källorna faktiskt representerar en genuin tradition med vissa särdrag men i stort sett i samklang med kontinentala och engelska traditioner (släktskapen med det engelska materialet är särskilt påtagligt). Förtroendet för de svenska källorna var alltså ingen felsatsning.

Men jag återgår till det första häftet av "Evangelisk tidegård" och kommer så till completoriet. Ordo canendi är fortfarande källan men nu är att märka att traditionen är sällsynt fast och enhetlig just när det gäller completoriet. Traditionellt har det inte funnits olika completorier för olika veckodagar utan samma completorium har använts dagligen. Svensk tradition innehåller dock ganska många kyrkoårsvariationer. I Antiphonale romanum förbehölls det traditionella completoriet för söndagen och så införde man nya completorier för veckans vardagar. Det var dock bara psalmerna som växlade, inte hymn och Nunc dimittis-antifon, och den kyrkoårsväxling som finns i det traditionella svenska materialet saknas här. I "Den svenska tidegården" har man kombinerat den svenska traditionens kyrkoårsväxling med den nyare romerska veckodagsväxlingen och dessutom byggt ut den senare med egen hymn och (genomgående väl vald) Nunc dimittis-antifon. Att completoriet blivit en så omtyckt gudstjänst är väl om något ett tecken på hur väl utgivarna lyckats med sina kompletterande innovationer inom en fast traditionell struktur.

I "Kyrkans dagliga bön" har man anknutit till "Den svenska tidegårdens" veckodagsinnovationer (men med vissa irriterande förskjutningar, så att t ex fredagscompletoriets inriktning på Kristi lidande har förfuskats). Däremot saknas kyrkoårsväxling (frånsett traditionella mindre förändringar under påsktiden). Vidare har "Den svenska tidegården" i enlighet med svensk tradition försett completoriet med ett kort inledande skriftermål. Allt sammantaget skulle jag känna det som en avsevärd andlig förlust att från completorierna i "Den svenska tidegården" övergå till dem som erbjuds i "Kyrkans dagliga bön".

Men jag har återigen kommit bort från det första häftet av "Evangelisk Tidegård". Vad jag vill framhäva var att vi redan här möter söndagscompletoriet i den gestalt det haft i alla upplagor av tidegård och antifonale (frånsett

hymnen), och detta i en musikalisk utformning som troget återger en ovanligt enhetlig tradition där svenskt och kontinentalt överensstämmer.¹⁰ Jag är förvånad och besviken över att man på nutida svenskt katolskt håll inte ser något värde i att ansluta till denna tradition - jag återkommer härtill.

Jag har uppehållit mig så länge vid det första häftet av "Evangelisk tidegärd" därför att grundprägelns hos "Den svenska tidegården" redan där är given. Det där presenterade, starkt begränsade materialet har troget bibehållits som modell för den fortsatta utbyggnaden.

Nu något mer sammanfattande om "Den svenska tidegården" i denna dess utbyggda gestalt, och detta i jämförelse med "Kyrkans dagliga bön". På nytt tar jag mig friheten att citera ett parti ur min tidigare nämnda recension:

"Den svenska tidegården" innehåller ett veckoefficium och därtill ett relativt fylligt kyrkoårsmaterial. För söndagen upptas alla de åtta traditionella tidebönerna, medan man övriga veckodagar stannat vid fyra: laudes, under dagen, vesper och completorium. Under kyrkoårstiderna är alltid matutinen med jämte dessa fyra. Antalet psalmer har begränsats till tre i de större tidebönerna i stället för de traditionella fem eller nio.

Händelsevis har denna struktur kommit att bli ganska lik den som den officiella katolska tidegården erhållit genom påven Paulus VI:s apostoliska konstitution *Laudis canticum* från 1970. Också här har antalet tideböner reducerats: primen har såvitt jag kunnat se helt försvunnit, och det räknas som normalt att man av övriga tre mindre böner under dagen bara brukar en (även om möjligheten att bruka alla tre bibehållits). En likhet är också att antalet psalmer i varje tidebön begränsats till tre. Övriga nyheter i *Laudis canticum* är att matutinen har förändrats till en läsningsgudstjänst som kan förläggas när som helst under dagen samt att psalteriet uppdelats på fyra veckor i stället för på en - jfr anglikansk tradition! Den svenska tidegården har stannat vid ett urval av psaltarpsalmer, i en fast veckoserie med ibland flera alternativ,

och några psalmer reserverade för viss kyrkoårstid."

Fastän jag genomgående talat om Adell-Peters som utgivare (och de står ju faktiskt tillsammans för alla sina utgåvor) är det ingen tvekan om att "Den svenska tidegården" framför allt är en skapelse av Knut Peters. Denne hade genom sitt ingående studium (i och för utgivning) av *Breviarium lincopense* (lätt åtkomligt för honom på stifts- och länsbiblioteket i Linköping under hans år i V Tollstad) den medeltida tidegärdstraditionen på sina fem fingrar, och han skaffade sig också överblick över de svenska musikhandskrifterna. Givetvis studerade han också den romerska traditionen som han även utnyttjade. Påfallande är att han då nästan genomgående brukade Antiphonale romanum men föga intresserade sig för den i vissa avseenden mer genuina tradition som möter i Antiphonale monasticum, detta till skillnad från Finn Viderö, som för det danska antifonalets vidkommande haft Antiphonale monasticum som huvudkälla.

Peters följde traditionen mycket nära också i valet av psaltarpsalmer för olika tideböner. Han utgick från det medeltida psalteriet, inte från det starkt förändrade som fanns i det nyare romerska breviariet och antifonalet. I det medeltida psalteriet är det matutin och vesper som är de tunga psaltaranvändarna, och där läses psalmerna i stort sett i nummerordning. Den viktiga gränsen går mellan psalm 109 och 110. Psalmerna 1-109 är matutinpsalmer och psalmerna 110-147 vesperpsalmer, dock med undantag av 118 och den långa 119 vilka brukas i de fyra korta tiderna under dagen. Laudis- och completoriepsalmer är handplockade. I completoriet läses dagligen psalmerna 4, början av 31, 91 och 134; i laudes är några psalmer fasta, särskilt 148-150 som dagligen avslutar psalmavdelningen, andra skiftar efter veckodagarna. Psalteriet i "Den svenska tidegården" följer inte detta mönster slaviskt och eftersom matutinen inte förekommer dagligen har dess psalmer spritts över övriga tideböner. Men det skulle inte falla Peters in att använda någon av de relativt få traditionella laudespsalmerna på annan plats än i laudes eller någon av completoriepsalmerna på annan plats än i completoriet. Vesperpsalmerna är med få undantag valda bland dem som traditionellt hör dit. Men Peters går selektivt tillvä-

ga. Han väljer de psalmer som framstår som mest tillgängliga och användbara genom sitt andliga innehåll och utmönstrar de övriga.

Denna selektiva inställning till psaltarmaterialet har säkert i hög grad underlättat tidegårdens ingång i församlingarna. Samtidigt är det väl den punkt som väckt störst otillfredsställelse bland trägna tidebönsanvändare, och i vissa kretsar har "Den svenska tidegården" kompletterats med andra psaltarutgåvor. I ett fall är det Adell-Peterska ställningstagandet särskilt anmärkningsvärt. Det gäller psalm 110, den i Nya testamentet flitigast citerade av alla psaltarens psalmer och tolkad som avseende den uppståndne Kristus' upphøjelse och delaktighet i Guds världsherravälde. Som den första av de traditionella vesperpsalmerna inleder den söndagsvespern och ger denna sin prägel. Peters lät den falla och ersatte den med den älskade herdepсалmen nr 23. Först i 1977 års upplaga av tidegården återställdes 110 som psalm i söndagsvespern, men alternativet med 23 kvarstår; över huvud har psalteriet i 1977 års upplaga fått en inte oväsentlig utökning. Jag tycker nog emellertid att 4-veckorspsalteriet i "Kyrkans dagliga bön" har mycket som talar för sig, även om det vid gudstjänster i en vidare församling nog alltid är nödvändigt att förfara selektivt.

Knut Peters hade sammanställt komplett musikmaterial även till "Det svenska antifonalet II" varav utgivningen inte blev klar förrän nästan 10 år efter Peters' död. Det bör noteras att om "Det svenska antifonalet I" väsentligen byggde på svenska källor, dock med inslag även från Antiphonale romanum, särskilt i vardagarnas completorier och i vissa canticum-antifoner, så blev Antiphonale romanum faktiskt huvudkälla för "Antifonale II", kyrkoårsdelen.¹¹ (Det skall här infogas att det romerska kyrkoårsmaterialiet inte har genomgått textliga bearbetningar på samma sätt som veckoefficiet och att musiktraditionen därför här är mer intakt.) Den här ändrade policyn i "Antifonale II" berodde nog delvis på att det svenska materialet är ofullständigt men delvis också på att Peters inte på detta stadium kände samma behov att legitimera tidegårdssången med att konsekvent kunna visa upp att källorna var hämtade, inte från samtidens Rom utan från ett evangeliskt Sverige, om än rätt avlägset. Som väl är har ju det ekumeniska klimatet förändrats väsentligt sedan början av

1920-talet. Man kan bara se på de många positiva reaktionerna från svensk-kyrkligt håll på utgåvan "Kyrkans dagliga bön". Ingen förefaller tycka det vara konstigt eller opassande om material därifrån skulle komma till användning även inom Svenska kyrkan.

I sin textunderläggning arbetade Peters huvudsakligen med individuella antifoner, sökte överflytta en given text med bibehållande av melodin eller, om det inte gick, hitta en annan melodi som den passade bättre till. Ibland var utgångspunkten snarare en bra melodi, som han sökte finna en lämplig text till. När Finn Viderö kom igång med sin utgåva av det danska antifonalet arbetade han mer metodiskt utifrån melodifamiljer och konstruerade nya antifoner som inte helt svarade mot någon individuell förlaga men ändå ägde sådana karakteristika att de oproblemiskt passade in i melodifamiljen. Adell samlade under sina sista år ett mycket stort material till sådana melodifamiljer, där man genom att leta bland ett antal varianter ofta kan hitta en god lösning på något specifikt underläggningsproblem. Variantfloran blev särskilt stor genom att han inte bara höll sig till melodifamiljer inom en och samma tradition utan just i jämförelser mellan svenskt, kontinentalt och engelskt samlade nya varianter. Jag har haft stor nytta av detta material i de reviderade delar av "Antifonale I" som nyutgivits under 1970-talet, liksom i min egen utgåva "35 psaltarsånger".¹² Peters' textunderläggningar i "Antifonale" I-II pendlar alltför mycket mellan det geniala och det mediokra. En svaghet i "Antifonale I" är tendensen att i en i princip för kort melodi för en för lång text foga in en rad extratoner på samma tonläge för att klara de övertaliga stavelserna; resultatet blir att smidiga melodiska helheter upplöses i hackighet. Förhoppningsvis är sådana svagheter eliminerade i de reviderade utgåvorna. Även i "Antifonale II" finns motsvarande svagheter om än i mindre utsträckning, men det finns inte så få underläggningar där som känns allmänt knöliga.

Hymnerna har jag inte sagt mycket om. De har kanske varit den svagaste punkten i "Den svenska tidegården", och har en medioker text försetts med en ovanligt krusig melodi har det inte varit någon större glädje med att sjunga den. Till 1977 års utgåva hade gjorts en kraftansträngning att få fram nya texter och i de revide-

ANTIFONFAMILJ I SJÄTTE TONARTEN

1 Allt vad an - da har lo - ve Her-ren.

2 Her - re, giv mig vil - lig - he - tens an - de!

3 Min Gud kom-mer mig till mö - tes med sin nåd.

4 Hö-jen ju-bel till Her - ren, al - la län - der.

5 Her - rens kär - - lek fyl - ler he - la jor - den.

6 Lo-vad va-re Her - ren i e - vig - het. A - - men.

7 Stor är Her - ren, rik på kär - lek, värd att pri - sas.

8 Allt som le - ver skall pri - sa ditt he - li - ga namn.

9 Du är Gud från e - vig - het till e - vig - het.

10 Je - ru - sa - lem, pri - sa Her - ren; Si - on, lo - va din Gud.

11 De som bi - da ef - ter Her - ren häm - ta ny kraft.

12 De som sår un - der tå - rar skall skör - da med ju - bel.

 Hal - le - lu - ja, hal - le - lu - ja.

Antifonfamilj i sjätte tonarten De tolv antifonerna är varianter av en och samma grundmelodi (obs att nr 3 är upptransponerad en hel ton). De är hämtade ur tre moderna svenska utgåvor: Veckans laudes, utg LPS, 1975 (nr 1, 3, 4, 6 o 10); Veckans middagsböner, utg LPS, 1974 (nr 2 o 11); R Holte, 35 psaltarsånger, 1983 (nr 5, 7, 8, 9 o 12). Melodins enastående flexibilitet, som kan studeras i det rikhaltiga latinska källmaterialet, gör att den absolut naturligt kunnat anpassas till de tolv svenska antifontexterna. För översköldighetens skull har melodin här tredelats. Under A rör sig melodin mellan grundton och tuba (psalmodins recitationston): f-g-a-(g)-f, under B rör den sig ned en ters eller kvart under grundtonen: g(a)-f-(e)-d-(c), varpå den under C återgår till läget A men undviker upprepning: i 1-6 nöjer den sig med en diskret avtoning f-g-g-f, i 7 förkortat till f-f; i 10-12 bildar slutet i stället melodins kulmination genom att gå upp till b: f-g-b-a-g-f; 9 är en originell variant genom att ledet A uteslutits och varför tubatonen nås först i slutledet: f-g-a-f-g-f. Nr 1 är också originell genom sin starka koncentration; här har den nedåtgående rörelsen i B-ledet slopats. Även övriga tonarter innehåller melodifamiljer.

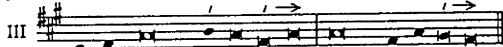
rade musikutgåvorna under 1980-talet plockades de krusigaste melodierna bort och ersattes med enklare och mer sångbara. Bruno Ståbleins utgåva av hymner var härvid till stor nytta. Det är intressant att se att tidegårdens hymnmateriel ändå i så stor utsträckning kommer till användning också i "Kyrkans dagliga bön", samtidigt som denna utgåva påtagligt berikar vårt hymnbestånd med ett mycket stort antal nya texter, huvudsakligen översättningar.

Tidegårdens antifonmateriel kan aldrig upphöra att fascinera mig. Det ger genom sin flexibilitet och enkla skönhet en perfekt musikalisk dräkt för bibeltexter, och att det skulle passa sämre till svensk än till latinsk text är rena nyset, enligt min uppfattning - just för att det med sina många varianter är så flexibelt. Den strikt formelartade psalmodin är på ett helt annat sätt problematisk, även om det svenska språkets motspänstighet ofta överdrivs och man då förbiser att de latinska psalmverserna inte heller alltid passar så perfekt till psalmodiförmerna.

Personligen är jag dock öppen för försök med något förenklade och med hänsyn till svenska språket översedda melodiformler. En mycket intressant ansats i denna riktning föreligger i den tyska sångboken "Gotteslob" som nu tycks användas i hela det tysktalande katolska Västeuropa. Som smakprov återger jag dess version av Simeons lovsång ur söndagscompletoret.¹³ Här har man också överfört den traditionella antifonmelodin, vilket långtifrån alltid är fallet i dessa psalmodier. Nog förefaller mig denna version ligga väl i linje med den enda Nunc dimittis-sång som har gammal tradition, och en ovanligt enhetlig sådan, för sig, och detta trots det lätta ingreppet i psalmodistrukturen. Jämför gärna med nr 677 i psalmboken som återger det svenska antifonalets version men anpassad till texten i NT 81!

Nunc dimittis

IIIa. Q28

1. Nun läßt du, Herr, deinen Knecht, * wie du gesagt hast, in Frieden scheiden.
2. Denn meine Augen haben das Heil gesehen, * das du vor allen Völkern bereitet hast,
3. ein Licht, das die Heiden erleuchtet, * und Herrlichkeit für dein Volk Israel. —
4. Ehre sei dem Vater und dem Sohn * und dem Heiligen Geist,
5. wie im Anfang, so auch jetzt und alle Zeit * und in Ewigkeit. Amen. *Kehrsvers*

De psalmtoner som bifogats "Kyrkans dagliga bön" förefaller mig ha avlägsnat sig betydligt längre från de gregorianska förlagorna än de som finns i "Gotteslob" och jag har svårt att tro att de är slitstarka. Känslan av trivialitet, som man aldrig förnimmer inför de klassiska psalmtoner, smyger sig på. En verkligt underlig, och till oigenkännlighet förvanskad, version av söndagens Nunc dimittis sprids just nu som smakprov ur ett kommande svenskt katolskt antifonale. Antifonen har fått en gestalt som den säkert inte har någon annanstans i världen och psalmodin är så förändrad att den inte har några likheter alls med den traditionella. Varför välja en så sekterisk lösning i en ekumenisk tid?

Ant. till Nunc dimittis (3)

Skyd - da oss, o Her - re, me-dan vi va - kar, i be -
va - ra oss då vi so - ver, så att vi va - kar med Kris - tus.
och kan vi - la i trygg - het.
Första versen:
Her - re, nu låter du din tjänare gå hem, i frid, som du har
Följande verser:
lo - vat.

LOBGESANG DES SIMEON

700
1

(V) Sei un - ser Heil, o Herr, der- weil wir
wa - chen, (A) be - hü - te uns, da wir schla - fen,
auf daß wir wa - chen mit Chri - stus und ru -
hen in Frie - den.

NOTER

1 R Holte, Kyrkans dagliga bön, Signum årg 16/1990, s 173ff

2 Kyrkans dagliga bön I-II (ca 3 000 s), utg Stockholms katolska stift och Liturgiska nämnden 1990

3 Den svenska tidegården, 1 uppl, utg A Adell och K Peters, utkom 1934 på Gleerups, Lund; den hittills senaste, den 7:e, utg Laurentius Petri Sällskapet, utkom 1982 på Pro veritate, Uppsala

4 Laurentius Petris kyrkoordning av år 1571 finns utgiven av Samfundet pro fide et christianismo, med historisk inledning av Emil Färnström, Diakonistyrelsens förlag, Stockholm 1932

5 De officiis har utgivits med översättning och kommentar av Nat Fransén under benämningen Sveriges första evangeliska gudstjänstordning, Svenska Bokhandelscentralen, Stockholm 1927

6 Se närmare K Peters, Den gregorianska sången, 1930, s 44ff, och A Adell, Gregorianik I, 1963, s 6f

7 O Bexell, Liturgins teologi hos U L Ullman, Almqvist & Wiksell Int, Stockholm 1977

8 Ibid, s 239-249

9 Häftet var som man numera säger utgivet på eget förlag. Det var tryckt i Lund 1924 och kunde "rekvireras från utgivarna" till det habila priset av kr 1:25

10 Senaste utgåvan (den femte) finns i Veckans completorier, utg LPS, 1981

11 Det svenska antifonalet I utg A Adell-K Peters utkom 1949, del II 1959. Observera att medan Evangelisk tidegård 1924 innehöll musik, är Den svenska tidegården alltifrån 1 uppl 1934 enbart en textbok, som alltså behövde kompletteras med ett särskilt antifonale; material till ett sådant presenterades i flera olika upplagor före den samlade utgåvan från 1949 o 1959

12 Se referenser i n 10 och nedan i anslutning till notexemplen

13 Gotteslob, Katholisches Gebet- und Gesangsbuch, herausgeg von den Bischöfen Deutschlands und Österreichs und der Bistümer Bozen-Brixen und Lüttich, Köln 1975, nr 700

Summary

THE LITURGY OF THE HOURS IN SWEDISH TRADITION

The 16th century church reform in Sweden meant no radical break with traditional liturgy. Mass as well as office hours were appreciated and preserved. The first evangelical archbishop in Sweden, Laurentius Petri, had a great personal engagement in questions concerning the liturgy. In his book *De officiis*, he gave detailed instructions for the continued and adapted use of the traditional breviaries and antiphonals. Since the office hours were mainly a concern for priests and students, it is for him natural and useful that they should be performed in Latin (though lectures and the major canticles could be performed in Swedish). The mass, however, being the main Sunday service for the congregation, should be performed in Swedish.

In manuscripts and prints from the 16th century, we therefore find the Gregorian melodies of the *ordinarium missae* adapted to Swedish texts, and the traditional texts and melodies of the *proprium missae* replaced by Swedish hymns (still, the introits for the great festivals are preserved in their Latin form). The texts and melodies for the office are, however, mainly given in Latin; as late as 1620 and 1623 new song-books, containing i.a. office melodies (also mass introits) with Latin text, were printed in Sweden. However, in the official liturgy and hymn book from the 1690s the Latin has (with a few exceptions) been eradicated, and the texts which had not been translated earlier are therefore lost, with their melodies. From the office hours only the four major canticles remain, with Swedish texts adapted to the traditional melodies, and on top of this quite a number of traditional hymns.

Whereas liturgical life gradually deteriorated during the following centuries, a growing interest for the revival of the traditional liturgy (including the office hours and the Gregorian chant) appeared at the end of the 20th century, with bishop U L Ullman in the diocese of Strängnäs as the main inspiror. In the new liturgical books from the 1890s the traditional liturgical form of the mass was restored and many of

the old Gregorian melodies for the *ordinarium missae* revived.

In 1924, the two priests, Arthur Adell and Knut Peters, started their work to edit a breviary and antiphonal covering the whole church year. The first leaflet of *Evangelisk tidegård* contained three hours for Sunday, with Swedish text adapted to Gregorian melodies taken from Swedish sources of the 16th century. During the following years, a series of new editions appeared with the material gradually expanded. *Den svenska tidegården*, 1934, was a breviary covering all days of the week and also the Church year (but containing no music). The complete edition of the music is given in *Det svenska antifonalet* I, 1949 (covering the hours of the week), and II, 1959 (covering the Church year). The breviary has been revised and reprinted several times; the 7th edition (with the Laurentius Petri Society as editor) appeared in 1982. The first part of the antiphonal was revised during the 1970s and published in three separate volumes: *Veckans completorier*, 1973 (1981), *Veckans middagsböner*, 1974, and *Veckans laudes*, 1975.

The first leaflet of *Evangelisk tidegård* contained two prefaces, the first one by Peters commenting on "the history and parts of the office hours" and the second one by Adell commenting on "the musical performance of the hours". This division of tasks is most characteristic for their joint work. The Swedish breviary and antiphonal is in fact almost exclusively designed by Knut Peters, whereas Adell's contribution lay mainly in teaching how to perform the melodies. Surely Adell alone finished the edition of the antiphonal with its second part in 1959, but Peters had left behind him the complete manuscript for this volume also, when he died in 1951. In the 1910s and 20s already, Peters had acquired a thorough knowledge of the medieval Swedish breviary and antiphonal tradition and its continuation from the epoch of Church reform and onwards. For Adell, the methodical research of Gregorian chant came late in life and he did not achieve to write down his most interesting results before his sudden death in 1962.

The first leaflet from 1924 took all the melodies from Swedish 16th century sources. It was important for Adell and Peters to be able to show that their edition of office hours was not a loan from contemporary catholicism but represented a genuine Swedish and evangelical tradition. In the complete antiphonal, 1949-59, Swedish sources still dominate part I whereas part II is more adapted to contemporary Roman editions. This change is partly due to the incomplete Church year material in Swedish sources, partly to a certain shift from evangelical to ecumenical motivation for their work.

In the research begun during his last years, Adell i.a. aimed at an evaluation of the Swedish sources in comparison with the earliest and best continental and English sources. He did in fact find that they represent a very good tradition, and, for the hours of the week, a much better tradition than the contemporary *antiphonale romanum* where many non-authentic antiphon melodies had been included as a consequence of text reforms. Through his comparative studies of Swedish and international sources, Adell could establish the existence of melody families with extremely many variations. Whereas Peters, in his work of adaption, tried to adapt Swedish texts to individual melodies, the material assembled by Adell has opened up the possibility to adapt Swedish texts in the light of whole families and so made it much easier to create a melody variant which is exactly suited to the actual text and at the same time fills the claim of authenticity. This method has been used in the revised editions of antiphonal I in the 70s, and in R. Holte's edition of 35 *psaltarsånger*, 1983. (See the example with 12 antiphons taken from these editions and belonging to one melody family.)

Last year, the first official catholic breviary in the Swedish language appeared (*Kyrkans dagliga bön*, I-II, 1990), being mainly a translation of the reformed Roman breviary outlined in the apostolic constitution *Laudis canticum* from 1970 but in details using material from *Den svenska tidegården*. Accidentally, the main structure of *tidegården*, with a reduced number of hours and of psalms for each hour, compared with traditional breviaries, is rather like the one prescribed in *Laudis canticum*. *Tidegården*, however, contains only a broad selection of psalms,

whereas *Kdb* has the Psalter nearly complete, distributed in four weeks. Some specific and most valuable material in *tidegården* not contained in *Kdb* is: specific introductory versicles for lauds and compline (traditional Swedish) and sext (ingeniously chosen by Peters); antiphons for *Benedictus* and *Magnificat* (the text not taken from the canticle itself) specific for all week-days (an invention by the editors though partly using traditional Swedish material; similar material used for *Nunc dimittis* has been taken over by *Kdb*); special *proprium de tempore* for compline also, according to medieval Swedish tradition further developed by the editors.

An antiphonal corresponding to *Kdb* has not yet been published but is under preparation and drafts of parts of it have appeared. The present author can accept simplifications of the traditional psalmody in line with the ones practised by German-speaking catholics (in the widespread hymn-book *Gotteslob* 1975) but finds the ones presupposed in *Kdb* too far-going. The two last note examples show the German version of *Nunc dimittis* for Sunday compared with a version proposed for Swedish catholics. The German version is most faithful to the unusually unitary traditional form of antiphon and psalm given also in *Det svenska antifonalet*, whereas the version intended for Swedish catholics is very deviating; it is indeed labelled "secteric" by the author.